

Vuk'uzenzele

O e tlisediwa ke Ditlhaeletsano tsa Puso (GCIS)

English/Setswana

Moranang/Motsheganong 2022

Phepo ya dijo kwa dikolong e netefatsa gore ga go ngwana ope yo a bolawang ke tlala

Ke bana ba feta dimilione di le robongwe ba ba fepiwang kwa dikolong ka ntlha ya Letsholo la Puso ya Naga la Go Fepa Bana kwa Dikolong (NSNP), le le seleng le tsenngwa tirisong ka ngwaga wa 1994.

Maitlhommo a letsholo leno ke go tokafatsa matshelo a bana gore ba kgone go tlhwaya tsebe kwa sekolong, ka go dira gore ba se tshwarwe ke malwetse a a tlholwang ke phepo e e sa itekanelang le tlala le go dira gore ba rate sekolo, segolo jang mo dikolong tse di leng kwa metseng e e dikobodikhutshwane.

"Letsholo leno le botlhokwa thata mo go diragatseng ditshwanelo tsa bana tse di tshegediwa ke Molaotseo tse di reng ba na le ditshwanelo tsa go fepiwa ka dijo tse di nang le dikotla le

go tsena sekolo," go tlhalosa Motlatsatona wa Lefapha la Thuto ya Motheo (DBE) Ngaka Reginah Mhaule.

Ka ntlha ya NSNP, bana ba bantsi jaanong ga ba sa latelwa kwa sekolong e bile ga ba sa tshaba le sekolo, e bile gape go utlwelela le go ithuta ga bona go tokafetse.

Go ya ka DBE, barutwana ba rutiwa ka dijo tse di nang le dikotla tse di siametseng mebele ya bona le mekgwa ya go itlhokomela.

Dikolo di rotloediwa gape le gore di itirele ditshingwana tsa dijo gore di tle di fepe barutwana ka dijo tse NSNP e di fepang. Barutwana, barutabana le batsadi ba rutiwa go ijalela dijo ka bobona.

Dikabo tsa NSNP

Thabang Primary School kwa Bethlehem, kwa porofenseng ya Foreistata, ke se

sengwe sa dikolo tse di thusiwa ke NSNP.

Sekolo seno mo malobeng se fentse Kabo ya NSNP ya go nna Sekolo se se Gaisang. Kabo eno e neelwa dikolo tse di dirang bontle fa go tla mo letsholong la go fepa bana ba sekolo ka go lebelela

bophepa le pabalelo ya dijo, dijo tse di nang le dikotla, ditshingwana tsa dijo le go nna le thuto e e ka ga dijo tse di nang le dikotla.

"Ke itumetse mo go maswe gore sekolo sa rona se fentse kabo eno," ga rialo Seyanokeng Sejake, yo a nang le

sebaka sa dingwaga di le 24 e le Mogokgo wa sekolo sa Thabang Primary School.

Sekolo sa Thabang Primary School ga se a bolo go diragatsa letsholo la bona la go fepa barutwana go tloga ka

E tswela mo go tsebe 2

Molemirui yo a nang le bogole o tlholela baagi ba motse ditiro

Tsebe 6

MDDA e fetola dithulaganyo tsa tlamele ya matlole mo ditheong tsa bobegakgang tsa mo metseng

Tsebe 12

Go buisa Vuk'uzenzele tsenya epe ya GOVAPP e o ka e fitlhelang mo go:

Morago o batle SA Government mo go Google playstore kgotsa mo go appstore

IKGOLAGANYE LE RONA MO GO

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Diwebesaete ke: www.gcis.gov.za

Imeile ke: vukuzenzele@gcis.gov.za

Mogala ke: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

VUK'UZENZELE KE MAHALA, GA E REKISIWE

E tswela go tswa mo go tsebe 1

ngwaga wa 1994. Gompieno sekolo seno se netefatsa gore mo letsatsing le lengwe le le lengwe barutwana ba sona ba le 1 065 ba fepiwa ka dijo tsa tshokololo tse di humileng ka dikotla tse se di rekang mo dikgwebong tsa mo motseng.

Dijo tseno di apewa ke baagi ba ba sa direng mo motseng, ba ba thapilweng ke Lekgotlataolong la Sekolo (SGB).

"Batlhankedi ba rona ba ba ithaopileng go apaya dijo (di-VFH) ke bona ba ba apayang dijo tseno tse Lefapha la Thuto le re rekelang tsona jaaka le tsenyetsa sekolo madi

a go di reka," ga rialo Sejake.

Yo mongwe le yo mongwe wa di-VFH go na le ka fao ba tsopolelwang madinyana a se kalo go leboga matsapa a bona a go apeela barutwana dijo.

Sekolo sa Thabang Primary School se gapile maemo a a kwa setlhoeng kwa dikabong ka ntlha ya go tshwara ka natla ga batsamaisi ba SGB mmogo le ka ntlha ya go nna le Komiti ya NSNP e Dirang Tiro ya yona, ga rialo Sejake.

"Ga go sana morutwana yo a latelwang. Ntle le fa e le gore go na le lebaka le le utlwagang, ga go sa na barutwana ba ba tshabang sekolo e bile ga re sa na le barutwana ba

ba tlogelang sekolo.

Go tlhwaya tsebe ga baithuti ba rona mmogo le go dira bontle mo dithutong tsa bona tsotlhe go tlhatlogetse kwa godimo," o tlaleleditse ka go rialo.

Ka ntlha ya fa phenyo ya kabo eno e tsamaya gape le go agelwa phaposi ya boapeelo ya maganagobonwa e ba tla e agelwang ke ba setheo sa setlamo sa Tiger Brands Foundation, jaanong letsholo la sekolo la phepo ya barutwana le tla ntsha ga tshwene go dira tiro e e botoka go gaisa ya mo malobeng.

Sekolo se dira gape le bonnete jwa gore dijo ga di tlhaele ka go di tlhokomela ka matsetseleko, gore letsholo

leno le se iphitlhele le sena dijo tse di ka apeewang.

"Go naya motlhala, re na le tshingwana ya dijo mo merogo e e tswang teng re e dirisang go tlaleletsa tse re di neelwang ke NSNP," Sejake o tlhalositse jalo.

Bafenyi ba dikabo

Mo Maemong a Dikolo tse di Gaisitseng tse Dingwe Tsotlhe, sekolo sa Grootdrink Intermediate kwa Masepaleng wa Tikologo wa Mgcawu kwa porofenseng ya Kapa Bokone, se gapile maemo a bobedi; mme sekolo sa Aaron Gqedu Primary School, kwa Masepaleng wa Nelson Mandela Bay kwa porofenseng ya Kapa Botlhaba se

gapile maemo a boraro.

Lefapha la Thuto ya Motheo le tla neela dikolo tseno didirisiwa tsa mo phaposing ya boapeelo.

Kabo ya Maemo a Ditikologo tse di Gaisitseng tse Dingwe Tsotlhe e fentswe ke Umzinyathi (KwaZulu-Natal). Tikologo ya ZF Mgcawu (Kapa Bokone) e gapile maemo a bobedi mme Metro North (Kapa Bophirima) yona e gapile maemo a boraro. Tikologo e nngwe le e nngwe e fentse dithoto tsa kantoro le didirisiwa tsa dikhomphiutha.

Ka ngwaga wa 2020/21, letsholo la NSNP le fepile barutwana mo dikolong di le 21 189 ka dijo.

Netefatsa gore bana ba babalesegile fa ba dirisa inthanete

Jaaka mo lefatsheng dilo di le dintsi di tswela go diriwa ka inthanete, go botlhokwa gore bana le bona ba sole tshono eo mosola mme ba dire seno ba ntse ba ithokometse.

Setheo sa Puso sa Tlhaleletsano le Tshedimosetso (GCIS) mmogo le Digify Africa sešweng ba ne ba tse netse kopano ka inthanete le Media Monitoring Africa (MMA) mmogo le Boto ya Ditshwantsho tsa Difilimi le tsa Makwalokgatiso (FPB) maitlhome e le go ruta bana, barutabana, batsadi le baagi ka go nna le maikarabelo fa ba le mo inthaneteng.

Phakamile Khumalo, yo e leng Molaodi wa Matsholo a Tlhabololo ya Bokgoni mo Mererong ya Bobegakgang mo Baaging kwa setlamong sa MMA, o tlhalositse gore bana ba le supa mo go ba le 10 ba ba neng ba araba dipotso mo Letsholong la Aforika Borwa la go Dira Dipatlisiso ka Tiriso ya Inthanete mo Baneng ba arabile gore gantsi ba dirisa inthanete batsadi ba sa itse.

Ke bana ba le bane fela mo go ba le 10 ba ba tlalositseng gore ba na le kitsonyana e e rileng ka ga tshedimosetso ya go babalesega fa ba dirisa inthanete.

Seno se re bontsha gore bana ba santse ba tlhoka didirisiwa le go katisiwa gore fa ba dirisa inthanete ba bo ba babalesegile.

Mmaletjema Poto, Motlhankedi wa Lephata la Phemelo ya Bana mo setheong sa FPB a re batsadi ba tshwanetse go lemosiwa gore mo inthaneteng ke dikotsi tsa mofuta mang tse bana ba bona ba kopanang le tsona, go buiwan le ka tsona ditshwantsho tsa maponapona tsa bana kgotsa tsa bana ba ba dirisiwang mo ditiragalong tsa thobalano, mmogo le ditiragalo tse di dirwang ke batho ba bagolo ba ba rutang bana ditiro tsa thobalano.

Bana ba ka iphitlhele e se ka maikaelelo ba wetse mo seraing sa batho ba bagolo ba ba rutang bana ditiro tsa thobalano ka ntlha ya go tsena mo webesaeteng e e sa tsenweng ke batho.

Batho bano ba ba dirang melato eno ba ka ba aketsa go fitlha ba ba tshepa mme e nne gone ba feditse ka ngwana mme ba simolole go mo ruta ditiro tseno tse di tswileng mo tseleng.

"Ngwana yono gantsi o jewa ke ditlhong, mme ka jalo o palelwa ke go bua ka se se mo diragalelang, mme ke sona selo seno se se dirang gore go nne boima le go feta gore ba tlogele ditiro tseno tse ba di dirisiwang," Poto o tlhalositse jalo.

O kgalemile gape le gore batho ba tlogele go romelana dibidio kgotsa ditshwantsho tse di leng mo inthaneteng tsa maponapona tse di bontshang bana.

"E setse e le setlwaedi jaanong gore batho ba romelana tshedimosetso ka mafaratlhatlha a ditlhaeletsano. Ka jalo, go romelana tshedimosetso ya mothale ono e tla nna bopaki jwa gore o bogisa bana. Go nna le tshedimosetso ya mothale ono kgotsa gona go e romela batho ba

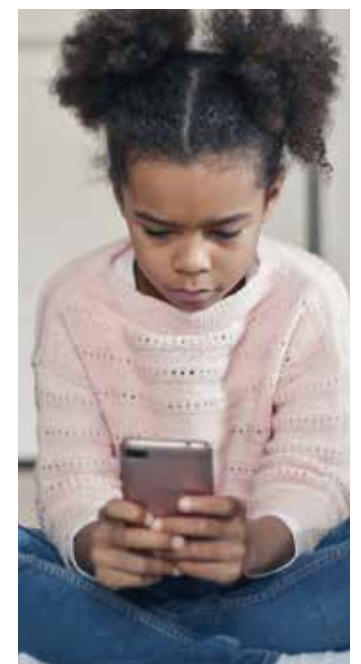
bangwe ke tlolo ya molao," Poto o tlaleleditse jalo.

Thuso e teng

Go na le didirisiwa di le dintsinnyana tse di farologaneng tse di ka thusang gore fa bana ba dirisa inthanete ba bo ba babalesegile.

MMA e na le Web Rangers, seno ke sedirisiwa sa khomphiutha sa go ruta batho le go tlhabolola bokgoni jwa barutwana, baithuti le batsadi. Mo webesaeteng ya www.webrangers.co.za go na le dibidio tse di ba rutang ka go tlhokomela ditiragalo tsa go kgotlha ka monwana mo leitlhong mo inthaneteng, tsa go romelwa melaetsa ya go ba raela mo thobalanong le tsa go ba ruta tsa thobalano mo inthaneteng.

Ka webesaete ya bona ya Hashplay (<https://hashplay.co.za>) MMA e thusa gape le bana, mme mo go yona go na le serala sa mafaratlhatlha a ditlhaeletsano mme mo go sona bana ba ka kgona go bua le modiredi wa webesaete eno ka mathata a ba iphitlhelang ba le ka fa gare ga ona

mo mafaratlhatlheng a ditlhaeletsano.

Digify Africa e na le Kitso WhatsApp bot e ba sa tlhokeng go e duelela go e dirisa mme yona e thusa bana go nna le bokgoni jwa go dirisa dikhomphiutha.

Etela webesaete ya bona ya <https://digifyafrica.com/learners-responsible-citizens>.

O ka begela ba FPB ka ditiragalo tsa mo inthaneteng tse di mabapi le bana ba ba dirisiwang mo ditiragalong tsa thobalano kgotsa tsa tirisodikgoka mo baneng ka go romela imeile mo go hotline@fpb.org.za kgotsa ka go letsetsa 012 003 1400.

O ka bega seno o le tlhokaina.

government communications

Department:
Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of
Editorial and Production
Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Editor-in-Chief
Tyrone Seale | Tyrone@gcis.gov.za

Managing Editor
Irene Naidoo | irene@gcis.gov.za

News Editor
Noluthando Motswai

Writer: More Matshediso

Graphic Designers
Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants
Jauhara Khan | Sebastian Palmer

Language Practitioners
Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatshe
Thandolunye Magudulela | Sizwe Ziqubu

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Vuk'uzenzele
is published by Government
Communications (GCIS)

Printed by:

 RIISING SUN PRINTERS
No Copyright Reserved

Distributed by:

ON THE DOT

Madi a a oketsegileng a lekgetho a tla kgona go ema nokeng dikgato tsa go tsosolosa le go godisa ikonomi

Mo malobeng Setheo sa Tirelo ya Lekgetho la Aforika Borwa (SARS) se itsisitse setšhaba ka dikgato tsa sona tsa ntlha tsa gore se kgonne go bokeletsa madi a lekgetho a a fetang diranta di le ditrilione di le 1.5 fa e sale go tloga ka Moranang 2021 go fitlha ka Mopitlwe 2022.

Seno se raya gore pokeletso ya lekgetho ya monongwaga e oketsegile ka 25% fa e bapisiwa le ya mo ngwageng yo o fetileng, mme gape go raya gore mo ngwageng yo o fetileng wa pele ga go ka simolola leroborobo la COVID-19 e oketsegile ka 15%.

Fa e sale setheo seno se simololwa mo dingwageng di le 25 tse di fetileng, mo go yona paka yona eo SARS enagapeya duelela madi a le mantsinyana e legobusetsa bontlhabongwe jwa dituelelo tsalekgethogobathobagoge-tsweng lekgetho le le kwa godimo.

Setheo se se itseng tiro ya sona sa pokeletso ya dituelelo tsa lekgetho se botlhokwa thata mo go ageng puso e e nang le bokgoni.

Pokeletso ya lekgetho ke yona e e dirang gore naga ya rona e nne le tlhabologo.

Madi a a bokelediwang ke SARS ke ona a a dirisiwang go duelela kabo ya ditirelo le ya kago ya mafaratlhatlha.

Ka lekgetho la bokanaka diranta di le ditrilione di le 17.8 le SARS e kgonneng go le bokeletsa fa e sale e nna teng go tloga ka ngwaga wa 1997, re kgonne go aga a mangwe gape a mafaratlhatlha a a thusang setšhaba a a jaaka ditleliniki, dikolo le dipe-

tlele, re kgonne go tlhabolola ditsela le go aga ditsela tse dintšhwa, mmogo le go ema nokeng baagi ba ba humanegileng ka go ba neela megolo ya go thusa baagi le ka go ba tswa thusa ka ditsela tse dingwe.

Fa dithulaganyo tsa go bokeletsa lekgetho mmogo le melao e e di tshegetsang ka bobedi di dira sentle, di sa kopakopanye tlhogo e bile di sa tseye letlhakore, di nna le mosola o mogolo go nne di raya gore batho ka bantsi ba obamele melao ya lekgetho.

E nngwe ya dintlha tse di botlhokwa tse ke neng ke batla gore di rarabololwe fa ke ne ke tlhophiwa go nna Moporesitente ka ngwaga wa 2018 e ne e le go tsosolosa tiro e e phutlhameng le seriti sa SARS.

Fela jaaka tse dingwe di le dintsinzana tsa ditheo tse di botlhokwa, SARS le yona e ne ya sotliwa ke ditiragalo tse di sa itumediseng tse di ka ga go goga puso ka nko, mme le mo go yona boradipolotiki ba ne ba itshunya dinko mo mererong e e sa ba lebanang ya setheo seno, tsamaiso e e sa lolamang mmogo le mabaka a mangwe a a kgoreletsang tiro ya yona. Seno se ne sa dira gore baduelalekgetho ba se nyeme fela mooko, mme gape se ne sa dira gore ba latlhegelwe ke tshepo mo kgwebong ya setheo seno.

Mo ngwageng wa 2018 ke ne ka thapa Khomišene ya Dipatlisiso kaga Mereroya Tsamaiso le Taolo ya Lekgetho ya SARS e monnasetulo wa yona e neng e le Moatlhodi wa Kgotlatshekelo ya Molaotheo yo a rotseng marapo e bong Robert Nugent. Mo go ona ngwaga oo kwa bo-

khutlhong khomišene eo e ne ya rebola pegelo ya yona ya bofelo.

Go setse go fetile dingwaga di le nne, mme jaanong mo ditshitshinyong tsotlhe di le 16 tse di rebotsweng mo pegelong eo mmogo le ditshitshinyo tse dingwe gape tse di potlana di le 27 tse di ka ga go tsosolosa tiro ya setheo seno, SARS e setse e le gaufi le go tsenya tirisong ditshitshinyo tsotlhe.

SARS e tlhagisitse leano le le tsepamisitseng mogopolo mo go tlišeng diphetogo gore e kgone go itlhome kwa pele fa go tla mo go tlamelelang ka tiro e e manontlho-tlho le e e tswileng diatla. E na le letsholo le le tsetsweng matsapa go tlhotlhetse tlotlo le kobamelo ya lekgetho.

Ditlhwatlhwa tsa dithoto tse di kwa godimo ga jaaka, tse di dirang gore pokeletso ya madi a lekgetho la megolo ya ditlamo e oketsege, di nnile le mosola thata mo go direng gore pokeletso ya lekgetho ya sešweng jaana e ragele kwa godimo. Se sengwe se se nnile le mosola ke dikgato tse SARS e di tsereng go dira gore didirisiwa tsa bona tsa thekenoloji mmogo le mafaratlhatlha a mangwe ka bobedi di ba tswele mosola, go ntšhafatsa maphata a dithoto, go thapa batlhankedi ba ba itseng tiro ya bona le go lwantshana le setlwaedi sa batho sa go se duelele lekgetho le ditiro tsa bogodu.

E nngwe ya ditshitshinyo tse di dirilweng ke Khomišene ya ga Moatlhodi Nugent ke ya gore SARS e tshwanetse go tlhome lekala le le tla tlhomang leitlho le go dira dipatlisiso mabapi le di-

kgwebo tse di sa tsamaisi-weng ka molao.

Lekala leno la Merero ya Ikonomi e e sa Tsamaisi-weng ka Molao le le neng la busediwa mo tirong ka ngwaga wa 2018 le atlegile mo dikgetseng di le dintsinzana mo go lwantshaneng le dikgwebo tse di sa tsamaisi-weng ka molao mo ikonoming, mmogo le mo go samaganeng le bao ba sa lateleng melao e e mabapi le tsamaiso ya dithoto.

Pokeletso ya lekgetho mo ditlamong tse di kwadisitsweng mo Seraleng sa Setšhaba sa go Gweba ka Dišere sa Johannesburg (JSE), mo ditlamong tsa boditšhabatšhaba mmogo le mo bathong ba ba nang le letlote le le boitshegang la megolo jaanong e okanngwe ke Lekala la Dikgwebo tse Dikgolo la setheo seno, le le thankgolotsweng go tsena mo tirisong ka ngwaga wa 2020.

Ka ntlha ya go fetola maemo a yona SARS e kgonne go tokafatsa ka fao batho ba obamelang melao ya go duelela lekgetho, ka fao ditlamo di duelelang lekgetho le ka fao batho ba ba nang le ditiro ba duelelang lekgetho ka gone.

SARS e bontsha lerole bao ba ntseng ba tshabela go duelela lekgatho, bao ba ntseng ba ikhumisa ka bogodu, le bao ba amegang mo ditiragalong tsa bonweenwee. Go a itsege gore balekgetho ba bangwe ba ba mosola thata fa go tla mo go lwantshaneng le bonweenwee.

Fa go belaelwang gore ka fao motho a tshelang ka teng ga go tsamaisane le ka fao a amogelang ka teng, SARS e dirile dipatlisiso. Mo ngwageng yo o fetileng, SARS e

garetse dipatlisiso tsa mothale ono tse di thusitseng gore e kgone go bokeletsa madi a mangwe gape a le kanaka R474 milione.

Fa re gatela pele ka dikgato tsa go matlafatsa bokgoni jwa puso le go tsosolosa ditheo tse di neng tsa fedisiwa bogale jwa tsona ka dikgato tsa go goga puso ka nko, re ka ithuta go le gontsi mo go seo SARS e se fitlheletseng mo pakeng e khutshwanyana.

Fa ditheo tsa puso di tsamaisiwa ka tshwanelo le ka matsetseleko, fa di bontsha gore di a tshepagala e bile ga di a sekamela ka fao letlhakoreng le le rileng fa di dira tiro ya tsona, seno se dira gore batho ba bantsi ba simolole go tshepa puso. Bagwebi le babeeletsi le bona ba simolola go nna le tshepo, mme seno se dira gore dipeeletso di oketsege le ikonomi e gole.

Baeteledipele ba SARS mmogo le badiredi ba yona ba tshwanetswe go akgolwa ka tiro e ba e dirileng. Re tshwanetse go leboga le baduelalekgetho ba Aforika Borwa ba ba latelang molao wa tuelo ya lekgetho. Fa ba ne ba sena tirisano mmogo madi a lekgetho a a bokeleditsweng a ne a ka bo a sa kgonagala go bokelediwa.

SARS e kgonne go oketsa palo ya baduelalekgetho ka go kwadisa ba bangwe gape ba bantšhwa ba le 1.8 milione mo ngwageng yo o fetileng, e leng e nngwe ya tiro e e tswileng diatla e e dirilweng.

Re tla kgona go tsosolosa Aforika Borwa fa re tswelela go sikara maikarabelo ano rotlhe, le fa re gagamatsa tiro e re tshwanetseng go e dira ka go netefatsa gore madi a lekgetho leno a dirisiwa ka botlhale le ka fao a tla re tswelang mosola ka gona.